

Јелена Б. Лепојевић¹
 Универзитет у Нишу
 Филозофски факултет
 Департман за руски језик и књижевност

УДК 811.161.1'366:811.163.41'366
 DOI: 10.7251/FNR1920039L
 Оригинални научни рад

НУЛТА МОРФЕМА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (Нулти суфикс и нулта флексија)

Нулте морфеме (нулти суфикс и нулта флексија) представљају неке од базичних појмова којима се оперише у морфемско-дериватолошким проучавањима и као такве више не представљају предмет интересовања у научним круговима. Заједничко за ове две морфеме је да су обе материјално нереализоване, али информација коју носе и функција коју имају битно се разликују: док нулта флексија указује на лексичко-граматичке карактеристике речи, нулти суфикс је творбени формант који указује на начин образовања одређене речи. Потешкоћу ствара и то што се обе наведене нулте морфеме срећу код именских врста речи, тачније код именица. Поред свега наведеног, потреба за једним оваквим радом произилази и из чињенице да српске граматике не дају довољно јасна објашњења како разликовати ове појмове, а речи које немају флексију се врло често погрешно тумаче или изостављају из анализе.

Кључне речи: Морфема, флексија, одсуство флексије, нулта флексија, нулти суфикс.

0. *Увод.* Дериватологија или творба речи, а према руској терминологији *словообразование*, представља лингвистичко учење о настанку нових речи у језику. Како базу за образовање нових речи чини постојећи лексички фонд једног језика, он у знатној мери и одређује историјски пут настанка нових речи.

Дериватологија изучава реч из три основне перспективе: са становишта савремене творбене (морфемске) структуре, са становишта

¹ jelena.lepojevic@filfak.ni.ac.rs

начина њеног грађења и са становишта промена у морфемској структури. Проблему нултих морфема којима ћемо се у раду бавити може се приступити са сва три аспекта.

Грађа за рад прикупљена је у приповеци И. Андрића *Проклетиа авлија* и њеном руском преводу *Проклятый двор*, превод Т. Попове. У анализираним примерима речи са нултом морфемом издвојене су подвлачењем и у оригиналу и у језику превода уколико се ради о творбено-семантичким еквивалентима, а уколико постоје одступања у начину творбе, семантички еквивалент издвојен је курзивом.

Као референтни извор за статус анализираних морфема у српском језику користили смо најновију и најсвеобухватнију академску граматику – *Нормативну граматику српског језика* Пипера и Клајна.

0.1. Флексија као морфема. Најмањи значењски део речи назива се морфемом. У морфемизи је општеприхваћена подела морфема на *коренске* и *афиксалне*. Коренска морфема је обавезан, структурни део речи, носилац је лексичког значења и истовремено заједнички део за сродне речи.

Афиксалне морфеме су факултативне, оне су носиоци творбених или формално-граматичких карактеристика речи. Према својој функцији, афиксалне морфеме се деле на творбене и обличке.

Флексија (рус. *флексија, окончание*) је обличка морфема која носи граматичко својство речи: род, број и падеж код именица, придева, глаголских прилога, заменица и редних бројева (основни бројеви, са изузетком броја један, имају само категорију падежа); лице, род и број код глагола. Флексија се, стога, јавља само код променљивих речи.

Све остале афиксалне морфеме врше творбену функцију па се и називају творбеним афиксима и помоћу њих се образују нове речи.

1. Одсуство флексије. Непроменљиве речи немају флексију јер немају она граматичка својства која се флексијом изражавају. Таквих је речи у руском језику много више него у српском: непроменљивим речима у српском језику сматрају се прилози, предлози, узвици, везници и речце. С друге стране, у руском језику постоји много више категорија код којих је одсуство флексије евидентно: поред ових побројаних у српском језику, наведеној групи припадају и глаголски прилози (*деепричастия*), недеклинабилна форма компаратива придева, неке именице (*пальто, шоссе, бюро, жури, купе, рагу, такси, кино, метро, радио* и слично), неки придеви (*беж, мини, бордо, хаки* и сл.) као и присвојне заменице *его, ее, их*.

Јасно је откуда се код непроменљивих врста речи јавља изостанак флексије. Код именица и придева, међутим, који су у глобалу променљива врста речи и којима је флективност једна од доминантних особина, одсуство флексије представља својеврсну аномалију. Ради се, наиме, о именицама које је руски језик прихватио из неких других језика и које се, према прихваћеној пракси у руској лингвистичкој литератури, не сматрају непроменљивим јер, подвлачимо, именице као врста речи то нису, већ образују посебну деклинациону групу – припадају именицама нулте деклинације. То конкретно значи да је код поменутих именица и придева један граfiјски лик носилац свих лексичко-граматичких особина као и свих синтаксичких односа. Отуда је упутније ове речи, уместо непроменљивим, називати и дефинисати као речи нулте деклинације.

У српским граматикама, међутим, задржала се традиција да се ове именице називају непроменљивим. У *Нормативној iрамашици* се може прочитати да су „непроменљиве именице у српском језику малобројне, али се њихов број повећава. То су најчешће нека имена и презимена страног порекла“ (Пипер, Клајн, 2012, стр. 65). На истој страници се даље може прочитати да „такве именице немају падежне наставке, па према томе ни било какву промену“. И заиста, поменути аутори апсолутно искључују именице разматраних морфолошких карактеристика из промене, наводећи само три деклинациона модела именица (види с. 67).

Поредећи описано стање у руском са ситуацијом у српском језику, може се закључити да су се именице страног порекла, које се у руском језику сматрају именицама нулте деклинације, у српском језику прилагодили деклинационим моделима и да су добиле флексије карактеристичне за род којем припадају (*шакси* – *шаксијем*, *биро* – у *бироу*, *мејро* – *мејроом/у* *мејроу* и томе слично). Ако изузмемо властите именице страног порекла, једна од ретких заједничких именица која није нашла своје место у деклинационом систему српског језика и која је непроменљива је именица *мини*. Разлог томе се можда може наћи у њеном образовању – наиме, ради се о именици која је образована супстантивизацијом, елидирањем именице *сукња*. Мада, може се приметити чешћа употреба деривата *минић* у случајевима када се изражава значење косих падежа.

Поред тога, традиционални приступ српској граматици подразумева да су придеви као врста променљиве речи па се стога у *Нормативној iрамашици* придеви који би се по руској терминологији дефинисали као придеви нулте деклинације називају изузецима (види с. 121). У такозване непроменљиве придеве аутори убрајају „*беж*, *браон*, *јала*, *iрашис*, *iроћи*, *ексiра*, *инсiанiи*, *каки*, *каро*, *макси*, *мини*, *иeиiша*, *реш*, *секси*, *соло*, *сујер*, *шазе*, *шеiеиш*, *улиiра*, *фер*, *шик* и др. Они немају наставке“, кажу

даље аутори, „а граматичка значења у која улазе непроменљиви придеви изражавају се наставцима именице коју одређују, предлогом, редом речи, интонацијом и на друге начине“ (Пипер, Клајн, 2012, стр. 130). Истиче се да су то углавном придеви страног порекла чији се број постепено увећава (види с. 131), са чиме се апсолутно слажемо. Ипак, и даље смо мишљења да је за овакве придеве упутније формирати посебан вид деклинационог модела – нулту деклинацију. Поред наведених, у српском језику постоји још придева страног порекла са наведеним лексичко-граматичким особинама: *лила, бордо, окер, оранж, розе, циклама, ѿ-ѿрол* и томе слично. Све наведене лексеме у придевској функцији се још у једној особини разликују од правих променљивих придева – код њих не постоје и не могу се образовати засебни облици за родове и бројеве, као ни облици за одређени/неодређени вид, какве налазимо код придева својствених српском граматичком систему.

2. Нулта флексија. Одсуство флексије, о чему је у претходном под-одељку било речи, треба разликовати од нулте флексије: речи које немају флексију не треба мешати са онима које имају нулту флексију. Нулти наставак или нулта флексија је значајан, материјално неизражен део речи који је карактеристичан за поједине падежне облике променљивих речи и из речи се издваја поређењем са њеним другим падежним облицима који имају материјално изражену морфему: *брат(0) – брат-а, брат-у; мамин(0) – мамин-а, мамин-ы; был(0) – был-а, был-и.*

С обзиром на то да у српском језику није дефинисана оваква категоризација, стање у српском граматичком систему ћемо пропратити коментарима и речи са поменути карактеристикама прикључити одговарајућим руским групама.

2. 1. У руском језику речи које имају нулту флексију могу се сврстати у неколико категорија; ова нулта морфема се среће код именица, придева, бројева и глагола. Највише падежних форми које карактерише нулти наставак срећемо међу именицама:

1) **номинатив једнине именица мушког рода:** *сад, дом, студент, коњ, брат, город.*

Поред наведених, овој групи именица у руском језику припада још велики број примера. У српском језику је ситуација слична – већина именица са нултом флексијом јесу именице мушког рода на тврди сугласник основе:

Зима је, снег замео све до кућних врата и свему одузео стварни облик, а дао једну боју и један вид.

ПА, стр. 9

Зима. Снегу намело до самог порога, он изменил обычный облик вещи и придал всему один цвет и одну форму.

ПД, с. 5

Све три издвојене именице у српском језику у номинативу једнине имају нулту флексију. У преводу на руски имамо еквивалентне именице *снег* и *облик* са нултом морфемом у номинативу једнине, мада оваква својства имају још две руске именице – *порог* и *цвет*, чији семантички еквиваленти у српском оригиналу имају материјализоване флексионе морфеме.

И следећи ексцерпирани пример садржи именице истог графичког лика са нултом флексијом:

На крају те стазе танка пруга пртине шири се у неправилан круг [...].

ПА, стр. 9

В конце стежка расширяется в неправильный круг [...].

ПД, с. 5

Именица *предмет*, издвојена у следећем примеру, такође има нулту флексију у номинативу једнине у оба језика. Поред ове именице, у руском преводу имамо и именицу *инструмент* код које се такође уочава одсуство флексије у номинативу сингулара.

И све тако редом, алатка по алатка, а на крају сваке реченице записани предмет тупо јекне, бачен на гомилу грубо испретураног алата [...].

ПА, стр. 11

И так по порядку, *инструмент* за инструментом, и в конце каждой фразы записанный предмет глухо брякает о другие инструменты [...].

ПД, с. 7

Знатан број оваквих именица мушког рода, у оба језика, јесу именице помен *agentis* у чији морфемски састав улази суфикс *-ник*:

То је била опширна пред-
ставка о стању цркве у Алба-
нији, о прогањању свеште-
ника и верника.

ПА, стр. 12

Это было обширное доне-
сение о положении церкви в
Албании, о гонениях на свя-
щенников и верующих.

ПД, с. 8

Преводни еквивалент српској именици *верник* по пореклу је суп-
стантиват: ради се, наиме, о употреби партиципске форме *верующий* у
функцији именице. Супстантивизовао се и облик за женски род, *верую-*
щая, и аналогна множинска форма *верующие*, а пре супстантивизације
поменути облици морали су проћи кроз процес адјективизације.

Ту се старац ваљда при-
сети да тиме чини прекор
покојнику [...] и заћута [...].

ПА, стр. 10

Тут старик, вероятно, спо-
хватился, что тем самым он
как бы укоряет и покойника
[...] и замолчал [...].

ПД, с. 6

Именица мушког рода са нултом флексијом забележена у претход-
ном примеру, именица *старац*, образована је уз помоћ суфикса *-ац* од
придевске основе. Њен руски еквивалент изведен је помоћу суфикса *-ик*.

2) **номинатив/акузатив једнине именица женског рода:** *мышь*,
дочь, *пыль*, *дуэль*, *радость*.

Наведене именице, и њима сличне, у руском језику спадају у трећу
деклинацију и њихово морфолошко обележје је управо нулта флексија
у номинативу, односно акузативу једнине. У српском језику, именице
које би припадале овој групи деклинирају се према четвртој врсти и ту
спадају: *ноћ*, *младост*, *љубав*, *јамет*, *ствар*, *радост*, *кост* и томе слично,
а из грађе издвајамо следећа два примера:

Кад их *човек* тако гледа и
слуша, све се у њему и не-
хотице окреће од *живоша* ка
смрти [...].

ПА, стр. 11

Стоит посмотреть на мона-
хов и послушать, как мысли
невольно переходят от жизни
к смерти [...].

ПД, с. 7

Издвојена српска именица *смрт̄и* у руском језику има одговарајући еквивалент са анализираним морфемским карактеристикама, а интересантно је то да и руска именица *жизнь* припада именицама женског рода на нулти наставак, док се код српске именице *живо̄и* такође уочава нулта флексија, али је ово именица мушког рода. Именица *човек* (рус. *человек*), која у преводу изостаје, у оба језика припада истраживаној групи али се такође ради о именици мушког рода.

Сад више седи тамо [...] код своје лепе куће у којој је по женио синове и из које је поудавао кћери.

ПА, стр. 37

Теперь он больше времени проводит [...] в своем красивом доме, в котором успел переженить сыновей и поудавать замуж дочерей.

ПД, с. 31

Именица *кћер* такође припада разматраном типу – у оба језика се ради о именици женског рода са нултом флексијом у номинативу, односно акузативу јединине.

3) **генитив множине неких именица:** *чулок, семей, берёз, туч, ботинок, стихотворений, девочек, сестер*.

Нулта флексија у генитиву множине, може се рећи, карактеристика је руског деклинационог система и везује се углавном за именице женског рода, док се у српском језику ова појава не јавља.

2. 2. Нулта флексија може бити карактеристика и неких падежних облика код бројева, а ради се о **номинативу/акузативу јединине неких основних бројева:** *один, шесть, двенадцать, сорок* и слично.

Нулта флексија код српских бројева може се издвојити једино код броја *један*, с обзиром на то да су бројеви од *пет* надаље у српском језику непроменљиви а да бројеви *два/две, три* и *четири* имају материјално изражене флексије у номинативу. У руском језику, с друге стране, деклинирају се сви основни бројеви па се нулта флексија може уочити на већем броју примера.

2. 3. И код придевских речи у оба језика може се приметити појава нулте флексије. За разлику од именица, где се нулти наставак издваја поређењем падежних облика, код придевских речи се одсуство флексије може уочити и поређењем облика за родове.

1) **номинатив једнине мушког рода кратких придева и партиципа:** *грустен, обижен, снят, умен, слаб, распределен, вымыт.*

Иако по нашој терминологији у систему српског језика не постоје ни кратки придеви ни партиципи, постоје придевске речи чију форму номинатива једнине карактерише нулта морфема. Такви су придеви неодређеног вида и глаголски придеви.

Наводимо неколико примера ексцерпираних из грађе:

Нека ми само нико не каже
за неког: невин је.

ПА, стр. 32

Пусть мне никто не говорит:
«Я невиновен».

ПД, с. 26

Али он остаје неумољив,
озбиљан, хладан и учтив.

ПА, стр. 33

Но он по-прежњему непоколебимо сериозан, холоден
и учтив.

ПД, с. 27

Заузео га је мршав, танак
човек, необријан и сав запуштен,
црне, коврцаве косе.

ПА, стр. 50

На нем расположился *худой*
и *юркий* небритый брюнет с
растрепанными кудрявыми
волосами.

ПД, с. 42

Све издвојене српске лексеме представљају придеве неодређеног вида чији су преводни еквиваленти кратки придеви са нултом флексијом у номинативу једнине, осим у последњем пару примера, где српским придевима *мршав* и *танак* одговарају руски дуги придеви *худой* и *юркий*, чије краће форме гласе *худ* и *юрок* и које би, по својим морфемским особинама, одговарале разматраном типу.

2) **номинатив једнине мушког рода присвојних придева:** *сестрин, рыбий, шакалий, птичий, папин.*

Присвојни придеви се у руском језику најчешће граде помоћу суфикса *-ов* и *-ин* и номинатив мушког рода карактерише нулта флексија, док се у женском роду јавља наставак *-а*, у средњем *-е*, а у множинском облику који семантички означава сва три рода имамо наставак *-ы/-и*. У српском језику присвојни придеви имају издиференциране облике за

сва три рода у оба броја, али се, као и у руском језику, само у номинативу јединине мушког рода уз суфиксе *-ов*, *-ев* или *-ин* јавља нулта флексија.

Једино ту се виде трагови уске стазе кроз целац снег; стаза је пропрћена јуче за време фра-Петровог погреб-ба.

ПА, стр. 9

На снежној пелене видна узкая тропинка, ее протоптали вчера на похоронах *фра Петра*.

ПД, с. 5

Издвојени српски придев има флексију јер се ради о косом падежу, али у номинативу јединине би гласио *Петров(0)* и овај облик има нулту флексиону морфему. У преводу на руски овај присвојни облик замењен је конструкцијом са генитивом, пошто је то фреквентнији начин изражавања посесивности у руском језику од употребе посесивног придева.

Иста је ситуација и у следећем примеру: присвојни придев *Карађозов(0)* преведен је на руски конструкцијом са посесивним генитивом:

И заиста је та Авлија и све што је са њом живело и што се у њој дешавало била велика позорница и стална глума Карађозовог живота.

ПА, стр. 29

И действительно, Двор, все связанное с ним и в нем происходящее представляло собою огромную сцену, на которой посаенно разыгрывались деяния *Караджоза*.

ПД, с. 23

2. 4. И међу глаголским формама постоје оне у чијој морфемској структури налазимо нулту флексију: **једнина мушког рода перфекта глагола и потенцијала**: *читал*, *разговаривал*, *шел*, *умыл(0)ся*, *находил(0)ся*, *приходил(0) бы*, *заблудил(0)ся бы*.

Суфикс *-л* је облички формант за образовање руског перфекта и потенцијала. У облицима женског и средњег рода, као и код плурала имамо материјално изражену флексију која код облика мушког рода остаје.

У српском језику, време којим се изражава прошла радња је сложени глаголски облик у чији састав улазе енклитички облици помоћног глагола *јесам* и радни глаголски придев. И поменути глаголски придев се градио помоћу истог суфикса али је кроз историјски развој дошло до

преласка сонанта *л* у крајњим позицијама у вокал *о* па данас овај облик у српском језику гласи *чиџао*, *радио*, *разговарао* и томе слично. Дакле, финитно *о* у овим облицима никако се не сме тумачити као флексија (осим тога, *о* се као флексија у српском граматичком систему искључиво јавља код именица средњег рода), него као фонетски измењен суфикс *-л*, те се може закључити да и српски радни глаголски придев у мушком роду сингулара има нулту флексију. Остали облици, средњи и женски род у једнини, и сва три облика плурала имају материјално изражене наставке.

Тако је бар сам говорио и тиме се увек хвалио.

ПА, стр. 28

Во всяком случаје, так он сам говорио и всегда этим хвастался.

ПД, с. 23

Као што се може уочити, облику *говорио* одговара у руском језику облик *говорил* и код оба се примећује одсуство материјално изражене флексије, а еквивалентна форма српском *хвалио* је глаголски облик *хвастался* код кога се нулта флексија налази између суфикса *-л* и постфиксалне морфеме *-ся* јер је реч о рефлексивном глаголу.

3. **Нулти суфикс.** Као што је неопходно разликовати непроменљиве речи код којих се не јавља флексија од речи са нултом флексијом, подједнако је битно, ако не и важније, од њих разликовати речи које се такође завршавају тврдим сугласником основе а које притом у својој творбеној структури имају и нулти суфикс ($\emptyset$). Наиме, структура таквих речи, а најчешће су то именице процесуалног карактера, једнака је крњој основи мотивске речи. И код њих се може, поређењем са другим падежним облицима исте речи, установити да у номинативу једнине имају и нулту флексију, али их од гореразматраних речи разликује нулти суфикс који у овом случају има улогу творбеног форманта².

Нулти суфикс је формално неизражени показатељ творбеног значења мотивисане речи. Његово формално одсуство подједнако је важно као и присуство неког другог суфикса.

² Под творбеним формантом (*словообразовательный формант*, од лат. *formantis*) подразумевамо, у формалном и семантичком смислу, најмање средство од оних којим се дата мотивисана реч разликује од мотивске, односно, у творбеном пару разликује сваку изведену реч (*производное слово*) од њеног лексичког претходника (*производящее слово*).

Творбени начин којим се нова реч добија уз помоћ поменутог афикса назива се *нулта суфиксација* (*нулевая суффиксация* или *безаффиксный способ*) и представља образовање нове речи додавањем нултог суфикса уместо материјално израженог. Овај творбени поступак добија на актуелности са модернизацијом друштва, о чему сведоче и поједини аутори. Валгина, рецимо, оцењује да поред социолингвистичких фактора на повећану продуктивност нулте суфиксације утиче и језичка мода (види више у 2003, стр. 132).

Базу за образовање именица нултом суфиксацијом у савременом руском, односно српском језику, чине глаголи и придеви. Из дијахроничке перспективе, ситуација је заправо била обрнута: именице које савремено језичко осећање данас сматра мотивисаним заправо су биле мотивне за сродне глаголе и придеве. До овога је дошло, како се може прочитати у раду Р. Маројевића, „услед сужавања значења именица, променио (се – Ј. Л.) смер мотивације – језичко осећање је почело да интерпретира одговарајуће именице као изведенице од придева и глагола, док су првобитно ти придеви и ти глаголи настали од именица“ (Маројевић, 2012, стр. 638).

3. 1. Чиста нулта суфиксација, без примене других, пропратних творбених начина, јавља се само у творби именица. Девербативних именица је приличан број у оба језика; такав начин творбе је карактеристичан за неке именице које означавају процес: *бег, выпас, взлет, обжиг, смотр, наплыв, побег, ход* у руском и, у српском, *ћрк, лаж, крик, зов, улаз, излаз, увоз, извоз, њад, лов, ујис, рад, скок, њовор, леј, ћруд, њух, слух, вид* и томе слично. И у *Нормативној граматички*, међу суфиксима са апстрактним и уопштеним значењем, разматра се образовање именица од глаголских основа уз помоћ нултог суфикса, и као примери се наводе следеће именице: *назед, одмор, њлач, ѡрејис* и *расѡ* (види с. 228).

Наведеним примерима придружујемо ексцерпирани из грађе на српском језику, а коментарима ћемо пропратити и њихове преводне еквиваленте.

Млади фратар одмахује руком на те досетке и прекоре које је сто пута чуо и које ће морати још богзна докле слушати.

Молодой монах пропускает мимо ушей это брузжание и укоры, ведь он слышал их сотню раз и должен будет слушать еще бог знает сколько.

Српска именица *прекор* могла је настати једино од глагола *прекорити*. Одбацивањем инфинитивне флексије *-ти* у глаголској основи видимо суфикс *-и* на чијем се месту у поменутој именици налази нулти суфикс. Њен руски еквивалент, суфиксална изведеница *укор*, такође је настала помоћу нултог суфикса од глагола *укоритъ*.

Именица *затвор* из следећег примера такође је образована на глаголској основи, реч је о основи глагола *затворити*. Њен преводни еквивалент је, као што се може видети, лексема сасвим другачијег образовања:

Два месеца је остао у затвору „под истрагом“ а да га нико није честито саслушао.

ПА, стр. 12

Два месеца он просидел в тюрьме «под следствием», хотя его даже и не допросили понастоящему.

ПД, с. 8

И у следећем примеру имамо формалнограматичке еквиваленте: именице *прича* и *рассказ* настале су нултом суфиксацијом од глагола *причаити* и *рассказать*. Разлика између ове две именице је у родној припадности: како је именица *прича* у српском језику женског рода, она има материјално изражену флексију *-а*, док је руска именица мушког рода и уз нулти суфикс има и нулту флексију:

Његова прича могла је да се прекида, наставља, понавља, [...] и шири, без обзира на [...] стварни, стварно и заувек утврђени ток догађаја.

ПА, стр. 13

Его рассказ прерывался, возобновлялся, повторялся, [...] причем все это без учета [...] действительного, раз навсегда установленного течения событий.

ПД, с. 8|9

У горенаведеном примеру на српском језику посведочена је још једна девербативна именица – именица *шок*, чија је творбена база глагол *шећи*. Њен преводни еквивалент је такође мотивисан овим глаголом, али је дериват образован уз помоћ суфикса *-ениј-*.

Има [...] и таквих који су већ неколико пута бегали са робије и због тога су оковани већ овде, пре суда [...].

ПА, стр. 16

Есть [...] и такие, что по несколько раз убежали с каторги, и поэтому еще до суда и приговора они закованы в цепи [...].

ПД, с. 10

И именица *суд* је глаголског порекла у оба језика и образована је од глагола *судити*, односно *судить*.

Издвојене именице из следећег примера такође су девербативне: настале су на основама глагола *излазити*, односно *выходить*.

Па хајде да нас четворица тражимо излаз из ове запетљане и врло опасне гужве.

ПА, стр. 38

Так вот, давай вчетвером и поищем выход из этой запутанной и опасной заварухи.

ПД, с. 32

Ако притешњен и измучен човек, [...] стане да преклиње и да кроз [...] плач уверава о својој невиности, Карађоз је могао одједном да промени држање [...]

ПА, стр. 31

Если измученный человек, [...] начинал клясться и сквозь [...] слезы уверять в своей невинности, Караджоз мог вдруг [...] круто изменить поведение.

ПД, с. 25

Издвојена именица *илач* настала је нултом суфиксацијом од глагола *илакати* и у руском језику има еквивалент истог облика: руска именица *илач* такође је девербатив од глагола *плакать*, али су у преводу коришћена друга преводна средства.

Издвојене именице из примера који следи, *ручак* и *обед*, представљају семантичке али не и формалнограматичке еквиваленте: само је руска именица образована од глагола *обедать* нултом суфиксацијом, док српска именица такође води порекло од глагола *ручати*, али се у њеном морфемском саставу може уочити суфикс -к.

Око *ручка* су изгубили један другог из вида.

Во время обеда они потеряли друг друга из виду.

ПА, стр. 47

ПД, с. 39

Много је још оваквих именица у систему српског језика, али се оне не могу све описати у раду ових размера. Битно је истаћи и то да њих савремено језичко осећање интерпретира као мотивисане, а истина је да су оне у историјском развоју биле мотивне: „И данашњи нулти суфикс $-\emptyset^2$ на релацији именичка реч – глаголска реч настао је променом у морфемској структури, али променом која се зове декорелација. Глаголске именице су биле изведене суфиксом $*-t\dot{i}s$ од глаголске основе, док је од окамењеног падежа тих глаголских именица (по Бошковићу: од аналошког номинатива на $*-tejs$) настао инфинитив као хибридна глаголско-именичка врста речи. Данашње језичко осећање те именице интерпретира као изведенице од инфинитива (који је стварно од њих настао) с нултим суфиксом $-\emptyset^2$ као творбеним формантом.“ (Маројевић, 2012, стр. 644).

3. 2. Као што смо већ истакли, помоћу нултог суфикса именице могу бити образоване и на придевским основама. Таквих је деривата, у односу на девербативне, знатно мање па се и у руским граматицама ређе наводе: у књизи *Современный русский язык* наводе се само три такве именице – *синь*, *сушь* и *гниль* (Белошапкова, ²1989, стр. 311). Међутим, ову групу представљају још и именице попут: *гладь*, *дичь*, *новь*, *зелень*, *темень*, *глушь*, *бездарь*, *ширь*, *голь*, *нечисть* и томе слично. У српском језику, овај творбени тип је крајње непродуктиван, то јест у српским граматицама се придев не препознаје као творбена база за настанак именица нултом суфиксацијом. У прилог томе говори и чињеница да у истраживаној грађи није било посведочених примера датог типа.

Међутим, постојање именица попут *їлаг*, *жећ*, *јаг*, *їаг*, које се не могу довести у семантичку везу са глаголима јер одговарајући глаголи не постоје, ипак говоре о томе да се понека именица може творити и на придевској бази уз помоћ нултог суфикса. Клајн и Пипер у *Нормативној їрамаїици* не наводе ниједан сличан пример нити код извођења именица од придева наводе нулти суфикс (види с. 228) док Клајн у својој студији разматра и такав начин грађења именица и од примера наводи *млаћ*, *дуж*, *нејач*, *жећ*, *їлаг* мада цео пасус губи на тежини због чињенице да ни сам аутор није сигуран у то што пише и који је заправо смер мотивације па закључује, нажалост без основа, да су одређени примери које

наводи могли настати и конверзијом, да би се на крају ипак вратио на првобитни став: „Будући да међу примерима конверзије нисмо нашли друге именице женског рода на сугласник, закључујемо да је ових пет (*раван, зелен, румен, сшуген, нечисѝ* – Ј. Л.) ипак боље тумачити као изведенице нултим суфиксом.“ (Клајн, 2003, стр. 23).

С обзиром на то да и Клајн и, како он наводи, други аутори, имају потешкоће приликом утврђивања смера мотивације, из историје развоја овог нултог суфикса вреди издвојити следеће: „Данашњи нулти суфикс $-\emptyset^2$ на релацији именска реч – придевска реч настао је двоструком променом у морфемској структури, редеривацијом у једним и интеграцијом у другим речима које се налазе у творбеносемантичкој вези. Неизведена реч, именица, подвргла се процесу усложњавања (редеривације): језичко осећање у њој почиње да издваја нулти суфикс $-\emptyset^2$ као творбени формант. Паралелно с тим, изведена реч, придев, подвргава се процесу упрошћавања (интеграције): језичко осећање у њој престаје да издваја нулти суфикс $-\emptyset^1$ као творбени формант. Узрок је промењен смер мотивације услед сужавања значења именице (и ширења значења придева).“ (Маројевић, 2012, стр. 644).

4. **Закључна разматрања.** Полазна идеја овог рада била је да се на јасан и аналитички начин обраде две базичне, али још увек недовољно разјашњене морфеме – нулта флексија и нулти суфикс. Иако се ради о морфемама на чијем се разликовању инсистира још на почетном ступњу дериватолошких проучавања, ниједна српска граматика не даје јасне смернице за разликовање ових појмова.

Желели смо да истакнемо сличности и разлике међу овим морфемама због којих и сматрамо да долази до њиховог неразликовања: наиме, и једну и другу морфему одликује материјална неизраженост, односно њихово одсуство. Нулта флексија се може воспоставити поређењем независних и косих падежа дате речи и носилац је граматичког значења речи чак и када је материјално неизражена – најчешће се јавља код именица које су, уз неке изузетке у женском роду, по правилу мушког рода, затим код придева и партиципских форми, односно радног глаголског придева прошлог, такође у облицима мушког рода.

Нулти суфикс је, с друге стране, творбено средство помоћу којег се граде именице на глаголским и придевским базама. То је такође материјално неизражена морфема коју врло често, пошто су и девербативне именице у великом броју случајева мушког рода, прати и нулта флексија.

Од речи са овим неизраженим морфемама треба разликовати речи које су недеклинабилне, због чега у њихов морфемски састав не улазе

флексије а посебну пажњу скрећемо на именице и придеве страног порекла које у језику-примаоцу једним обликом ступају у све синтаксичке односе. По традицији се у српским граматикама такве именице сврставају у непроменљиве а било би упутније називати их именицама нулте дефлекције.

Примери које у раду анализирамо у великом броју случајева, због генетске и структурне блискости руског и српског језика, припадају истом типу образовања. Наравно, има и оних примера у којима нема формалнограматичког, семантичког или творбеног поклапања, али то питање надилази оквире овог рада.

ИЗВОРИ

- ПА: Андрић, Иво (1981), *Проклетша авлија*, Београд: Просвета.
 ПД: Андрич, Иво (1986), *Проклятый двор*, превод Т. Поповой, Белград: Просвета.

ЛИТЕРАТУРА

- Белошапкова, В. А. (ред) (2018). *Современный русский язык*. Москва: Азбуковник.
 Валгина, Н. С. (2003). *Активные процессы в современном русском языке*. Москва: Логос.
 Клајн, И. (2003). *Творба речи у савременом српском језику*. Други део. *Суфиксација и конверзија* (Прилози граматици српскога језика. II). Београд: ЗУНС, САНУ, Нови Сад: Матица српска.
 Маројевић, Р. (2012). „Српски и словенски нулти суфикс“. *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*, Београд: Филолошки факултет, 637–652.
 Пипер, П., Клајн, И. (2012). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.

Елена Лепоевич

НУЛЕВАЯ МОРФЕМА В РУССКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ (НУЛЕВОЙ СУФФИКС И НУЛЕВАЯ ФЛЕКСИЯ)

Нулевые морфемы (нулевой суффикс и нулевое окончание) – представляют основные понятия в словообразовательных исследованиях и больше не рассматриваются в научных статьях. Обе эти морфемы являются материально нереализованными, но информация, которую несут и их функция существенно различаются: нулевое окончание указывает на лексико-грамматические характеристики слова, а нулевой суффикс является словообразующим формантом, указывающим на способ, с помощью которого образовано определенное слово. Трудность также представляет факт, что приведенные нулевые морфемы встречаются у существительных. Потребность в подобной работе состоит также в том, что в сербских грамматиках не даются достаточно четкие объяснения, как отличать эти понятия, а слова, не имеющие окончания, часто неверно интерпретируются или исключаются из анализа.

Ключевые слова: морфема, окончание, отсутствие окончания, нулевое окончание, нулевой суффикс.